

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΚΙΝΕΖΙΚΕΣ ΡΗΣΕΙΣ: Από την ιδεατή κοινωνία στο άτομο

Του Κωνσταντίνου Γ. Πολύμερου
ΠΜΣ Γλωσσολογίας – Διδακτικής

ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ ΚΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ: Κρύβουν οι λαϊκές ρήσεις σοφία; Πιθανότατα ναι, αλλά ίσως όχι με την έννοια πως εμπεριέχουν κάποιαν αφηρημένη, καθολική αλήθεια. Αυτήν την αλήθεια δεν την κατέκτησε ποτέ κανένα άτομο και κανένα σύνολο –ούτε καν ο Σωκράτης, ο Κομφούκιος ή οι άλλοι τιτάνες τού πνεύματος. Οι ρήσεις όμως κηρύσσουν πράγματα για τα οποία οι λαϊκές φωνές γενικώς δεν δίστανται: παροιμία που να εκθειάζει την αμάθεια ή την ανηθικότητα (όπως κι αν ορίζει η εκάστοτε κοινωνία την ηθική) δεν θα βρούμε εύκολα. Κατά τα άλλα, όμως, για τις περισσότερες ρήσεις υπάρχουν, ας πούμε, «αντιρρήσεις» που συμβουλεύουν τα διαμετρικώς αντίθετα. Για παράδειγμα, οι παλιοί λέγαν «Το γοργόν και χάριν έχει» και «Καράβι που αργεί, κακά μαντάτα φέρνει», μα πάλι λέγαν «Όποιος βιάζεται σκοντάφτει» και «Το καλό πράγμα αργεί να γίνει». Παρόμοια αλληλοσυγκρούονται και κινεζικές παροιμίες: «Όποιος επιζητά την ταχύτητα, δεν φθάνει» (欲速则不达 yù sù zé bù dá) λένε οι θυμόσοφοι της Ανατολής, αλλά την ίδια ώρα προειδοποιούν ότι ο χρόνος είναι γοργός σαν βέλος, οι δε ημέρες κι οι μήνες (κινούνται περιοδικά) σαν σαΐτα αργαλειού (时光似箭, 日月似梭 shí guāng sì jiàn, rì yuè sì suō).

Βλέπουμε λοιπόν ότι οι διάφορες διδασκαλίες αυτού τού είδους εκφράζουν μάλλον μίαν αλήθεια υποκειμενική, ή καλλίτερα τον τρόπο με τον οποίον το άτομο βιώνει την πραγματικότητα. Υπ' αυτήν την έννοια, τα ρητά μοιάζουν, ούτως ειπείν, με προβολή τής ψυχής πάνω στο σεντόνι τής πραγματικότητας. Μα το θαυμαστό είναι ότι οι

ρήσεις που χρησιμοποιεί το άτομο για την υποστήριξη των προσωπικών του απόψεων είναι είτε ευρήματα του συνόλου, είτε αποσπάσματα έργων που το σύνολο ήταν έτοιμο να αφομοιώσει σε τέτοιο βαθμό ώστε να τα κάνει κτήμα του. Με λίγα λόγια μιλάμε εδώ για την επαφή ατομικής και συλλογικής ψυχής: η ρήση είναι μία από τις ελάχιστες σήραγγες, έστω και σκοτεινή, που ενώνει την μικρή με την μεγάλη ψυχή. Μα οι στερεότυπες ρήσεις (παροιμίες κλπ.) δεν είναι μόνον εκφράσεις των σκέψεων των προηγούμενων, είναι ταυτοχρόνως και πρότυπα για τους επομένους. Κι έτσι, με βάση κάποιες διαδεδομένες ρήσεις μπορεί να διακρίνει κανείς στοιχεία ενός λαού τα οποία δεν μεταλαμπαδεύονται με τις κλασικές μεθόδους γλωσσοδιδασκαλίας: τί φαίνεται αστέιο σ' έναν λαό, αν ένας λαός ρέπει προς την υπερβολή, αν αγαπάει τις απόλυτες διατυπώσεις, κλπ.

Οι διαφόρων τύπων εκφράσεις κατέχουν εξέχουσα θέση στον κινεζικό λόγο. Αλλά γιατί δεν τις αποκαλούμε εδώ «παροιμίες» συλλήβδην; Για να είμαστε ακριβείς, πρέπει να εξηγήσουμε ότι στα ελληνικά ο όρος «παροιμία», ιδίως χωρίς την βοήθεια της επιστήμης τής φρασεολογίας, είναι μάλλον συγκεχυμένος. Οι Κινέζοι χρησιμοποιούν τον όρο yàn yǔ (谚语), ο οποίος περιγράφει παροιμίες οι οποίες υποκρύπτουν ένα υπόβαθρο. Δηλαδή, ακούγοντας έναν Κινέζο να λέει ότι «Στα μάτια τού ερωτευμένου, φαίνεται σαν την Σι Σι» (情人眼里出西施 qíng rén yǎn lǐ chū xī shī), πρέπει να ξέρουμε ότι αυτή η κοπέλα ήταν μία καλλονή τής αρχαιότητας, κι έτσι αποδίδουμε με το δικό μας «Πάρε τα μάτια μου και κοίτα την». Ο μη

γνώστης τής σχετικής ιστορίας συνήθως δεν κατανοεί και την παροιμία. Ύστερα υπάρχει ο όρος chéng yǔ (成语) τον οποίον θα αποδίδαμε ως «γνωμικό»: ένας λαϊκός αφορισμός που όμως δεν στηρίζεται σε κάποιο υπόβαθρο και συνήθως η ερμηνεία του είναι ευκολότερη (αν και όχι πάντα μονοσήμαντη). Και βεβαίως η χάραξη κόκκινων γραμμών δεν είναι εύκολη: μετά υπάρχουν οι ιδιωματικές φράσεις shú yǔ (熟语), οι οποίες όμως ορισμένες φορές εγκυμονούν κι αυτές ένα παροιμιακό πνεύμα. Στην επιστήμη τής γλωσσολογίας αναπτύχθηκε ένα παρακλάδι που λέγεται «φρασεολογία» και που έχει καταδείξει ότι οι μέθοδοι κατατάξεως είναι πολυάριθμες. Όπως και να έχει, εμείς θα απολαύσουμε κάποιες ρήσεις τού κινεζικού λαού.

ΕΞΙ ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ: Συχνά η κινεζική λαϊκή μούσα αρέσκεται σε μία συμμετρία: τετρασύλλαβες παροιμίες είναι συχνές, χωρίς να λείπουν και παροιμίες με άλλον αριθμό συλλαβών. Ένας άλλος κανόνας είναι ότι όταν οι παροιμίες έχουν δύο μέρη, προτιμάται αυτά να είναι ισοσύλλαβα. Τα κινεζικά ιδεογράμματα, ιδίως στο αρχαϊζον ύφος που παρουσιάζουν συχνά οι ρήσεις, αποδίδουν περίπλοκες έννοιες. Έτσι παρατηρείται το παράδοξο: φράσεις με τέσσερα ιδεογράμματα απαιτούν μακρές προτάσεις για να αποδοθούν στα ελληνικά. 人心不古 (rén xīn bù gǔ) «Οι καρδιές των ανθρώπων δεν είναι όπως τα αρχαία χρόνια». Το γνωμικό παρουσιάζει μία νοσταλγία για το παρελθόν, η οποία χαρακτηρίζει πολλούς από εμάς. Όμως αυτή η νοσταλγία τού «κάθε πέρσι και καλύτερα», κρύβει βαθύτερα, ψυχολογικά και πολιτιστικά αίτια.

Ερευνητές όπως ο Φρόυντ θεώρησαν τις διάφορες θεωρήσεις περί χρυσών εποχών ως λίγο – πολύ μία προβολή των ανθρώπινων πόθων πάνω στην ιστορία. Τέτοια κινεζική περιγραφή κοινωνίας έχουμε δει σε άλλο μας άρθρο σε αυτήν την φιλόξενη εφημερίδα (φύλλο 255, 14.02.2022) ενώ υπόνοιες αφήνει και ο Λάο Τσε (Τάο Τε Τζινγκ, 18:1 κ.ε.).

Και βέβαια παρόμοιες παραδόσεις έχουμε και οι Έλληνες: η διήγηση του Ησιόδου για το χρυσούν γένος (πρβλ. Έργα και ημέραι, στ. 109 κ.ε.) ή ο μύθος της Πανδώρας υπαινίσσονται ότι υπήρχε κάποτε μία εποχή την οποία δεν είχε δηλητηριάσει η κακία. Μα τί ήταν αυτό το δηλητήριο που εκφύλισε την τέλεια κοινωνία; Η επόμενη παροιμία θα λέγαμε πως δείχνει ένα από τα στοιχεία διαφθοράς της πανάρχαιας ιδεατής κοινωνίας: το φαύλο άτομο.

害群之马 (hài qún zhī mǎ) «Το άλογο που βλάπτει το κοπάδι». Όσο κι αν είναι ξεχωριστές έννοιες το άτομο και το σύνολο, η παροιμία αυτή διδάσκει ξεκάθαρα πως τούτα τα δύο αλληλεπιδρούν. Κάτι παρόμοιο κρύβεται πιθανώς πίσω από μία φράση ενός μυστηριώδους σχολιαστή του Λάο Τσε. Πρέπει να έζησε κατά τους τελευταίους προχριστιανικούς αιώνες. Όνομα δεν γνωρίζουμε με βεβαιότητα. Είναι γνωστός με το παρωνύμιο «Ο Γέροντας στην Όχθη του Ποταμού» ή συντομότερα «Παρόχθιος Γέρων» (河上公 hé shàng gōng). Επειδή όμως άφησε ένα πολύτιμο ερμηνευτικό σύγγραμμα (τον επικαλούμαι συχνά στα σχόλια της μετάφρασης του Τάο Τε Τζινγκ που έχω εκδώσει με τίτλο «Τάο Τε Τζινγκ – Το ποίημα του γηραιού»), καταφεύγουμε και πάλι σε ένα σχόλιό του πάνω στο τρίτο κεφάλαιο του Τάο Τε Τζινγκ. Αυτός, λοιπόν, ο σκοτεινός δάσκαλος διδάσκει ότι ο Άγιος «κυβερνά το κράτος όπως κυβερνά το σώμα του (ενν. τον εαυτό του)».

玩火自焚 (wán huǒ zì fén) «Όποιος παίζει με την φωτιά, θα καεί κι ο ίδιος.» Κι εμείς έχουμε πολλές ανάλογες εκφράσεις,

όπως το πασίγνωστο «Όποιος ανακατεύεται με τα πίσουρα, τον τρώνε οι κόττες». Όμως η παρούσα κινεζική παροιμία κρύβει μία λεπτή, υποδόρια ειρωνεία, καθώς υπαινίσσεται ότι αυτός που «παίζει με την φωτιά» το πράττει υστερόβουλα, και η τιμωρία του είναι το ίδιο το μέσο της αδικοπραξίας.

民以食为天 (mín yǐ shí wéi tiān) Κυριολ. «Το να φάει ο λαός, είναι Ουρανός». Επειδή ο Ουρανός ήταν και αρχαία κινεζική θεότητα που προσωποποιούσε τον νόμο και την φύση, η πιο σωστή μετάφραση είναι «Το να φάει ο λαός, είναι νόμος», εννοώντας ότι είναι θεϊκή επιταγή ή ανάγκη. Ιδέες σαν αυτή συναντούμε ευρύτερα στην αρχαία κινεζική φιλοσοφία, κατά τρόπον ώστε να μας θέλγει η ιδέα πως η Κίνα είχε ανέκαθεν μία ροπή προς συστήματα που έμοιαζαν σοσιαλιστικά.

家丑不可外扬 (jiā chǒu bù kě wài yáng) «Τις ασχήμιες τού σπιτιού, δεν μπορεί να τις ξανεμάς έξω». Είναι, βεβαίως, αντίστοιχο του γνωστού μας «τα εν οίκω μη εν δήμω». Αν προσέξουμε, η οικογένεια τόσο σε Ελλάδα όσο και σε Κίνα είναι μία αυτόνομη μονάδα. Ο Αριστοτέλης την βλέπει ως δομικό στοιχείο της πόλεως. Ίσως αυτό που οδήγησε τους φιλοσόφους στο συμπέρασμα αυτό είναι το ότι η οικογένεια σε πάρα πολλά πράγματα διαφέρει από την κοινωνία: έχει κάποιους κανόνες δικαίου που δεν ισχύουν στην κοινωνία, έχει έως ενός βαθμού δική της απονομή δικαιοσύνης, κλπ. Η παρούσα παροιμία δεν κάνει τίποτα άλλο παρά να μας υπενθυμίζει ότι υπάρχουν πράγματα τα οποία δεν πρέπει να εξέλθουν τής θύρας ενός οίκου.

城门失火,殃及池鱼 (chéng mén shī huǒ, yāng jí chí yú) «Όταν η πύλη τής πόλεως καίγεται, χάνονται και τα ψάρια στα βοθάνια». Η ερμηνεία τής ρήσης είναι μάλλον εύκολη. Αδυνατούμε δε να μην θαυμάσουμε την πανάρχαια διάθεση των Κινέζων να παίζουν με αντιθετικές έννοιες: φωτιά και νερό. Είναι πιθανότατα αυτά τα λαϊκά παίγνια που εξελίχθηκαν και

γέννησαν τους μεγάλους διδασκάλους τής φιλοσοφίας, δεινούς χειριστές τής διαλεκτικής όπως τον Κομφούκιο, τον Τζουάνγκ Τσε, τον Λάο Τσε και άλλους. Και προετοίμασαν πιθανότατα και την αφομοίωση του διαλεκτικού υλισμού πολλούς αιώνες αργότερα. Πολιτικά μιλώντας, το θαυμαστό είναι ότι η πόλις σκιαγραφείται ως η ανώτατη προβολή τής ανθρώπινης φύσεως: υπάρχουν πιο απλές μονάδες (άτομο, ζεύγος, οικογένεια, κλπ.), αλλά στην εποχή εκείνη τής αρχαιότητας, κατά την οποία μία πόλη ήταν και ένα κράτος, δεν υπάρχει τίποτα ανώτερο. Ο αφανισμός τού συνόλου που λέγεται πόλη συνεπάγεται και τον αφανισμό ακόμα και των μικροτέρων επί μέρους υπάρξεων, των ψαριών στα βοθάνια ή των σκυλιών στους δρόμους. Από παρόμοια ιδέα για την σημασία τής πόλεως εμφορούνταν και οι Έλληνες ήδη από την ομηρική εποχή. Από τότε τόνιζαν οι αοιδοί πόσο φοβερός είναι ο άφρητρω, αθέμιστος και ανέστιος («ανάδελφος, άδικος και άπατρις» –έτσι επιτιμά ο Όμηρος τον λάτρη τού εμφυλίου πολέμου στην Ιλιάδα, I 63). Και βεβαίως γνωρίζουμε πόσο σημαντικό ρόλο διαδραμάτισαν οι πόλεις – κράτη στην ελληνική ιστορία.

ΕΠΙΛΟΓΙΣΚΟΣ: Είδαμε ορισμένες παροιμίες που συνθέτουν κάποιου είδους κοινωνική θεώρηση, διατάσσουν τα μεγάθη από το σύνολο στο άτομο δείχνοντας την αξία τους και τα αίτια της φθοράς τους. Όπως είπαμε στον πρόλογο, αυτή είναι μία υποκειμενική θεώρηση: κάποιος θα μπορούσε να διατάξει άλλες παροιμίες και να αποδείξει τα αντίθετα. Το σπουδαίο είναι, ωστόσο, ότι στα χείλη των Κινέζων βρίσκονταν, και βρίσκονται ακόμα, κάποια στοιχεία που μπορούν να οδηγήσουν σε μία πολιτική θεωρία ανάλογη με αυτήν τού Αριστοτέλους ή του Κομφουκίου και του Λάο Τσε. Κι ίσως όντως πρέπει να δούμε τέτοια ιερά τέρατα της φιλοσοφίας μεταξύ άλλων ως δημιουργήματα ενός λαού...